

SÖZCÜKLERİN YAPILARINA GÖRE TÜRLERİ İÇİNDE BELİRTME ÖBEKLERİNİN YERİ

*Tahir KAHRAMAN**

ÖZET

Dilbilgisi kaynaklarında sözcük türlerine ilişkin bilgi verilirken her sözcük türü kendi içinde, anlam, işlev, yapı özelliklerine göre çeşitlendirilmektedir. Genellikle; adların, adılların, sıfatların, belirteçlerin, fiillerin, ünlemlerin... yapı bakımından; “basit, türemiş, birleşik” olmak üzere üç çeşidi olduğu bildirilmektedir.

T. Banguoğlu, M. Ergin, T. N. Gencan, N. Atabay – İ. Kutluk – S. Özel, D. Aksan, H. Ediskun, K. Bilgegil adlı dilbilgisi kitabı yazarlarının; adları yapıları bakımından “basit, türemiş, birleşik (bileşik)” biçiminde üç türe ayırdıkları, kitaplarından anlaşılmaktadır. Oysa, örnek olarak incelediğimiz bir kısa metindeki “banka yönetimi, siyasal eğilim, hemşehricilik gayreti...” gibi adlar bu üç türün kapsamına da giremez. Bu nedenle, adları yapıları bakımından dört çeşide ayırmak gerekir: 1. basit adlar, 2. türemiş adlar, 3. birleşik adlar, 4. öbek biçiminde adlar.

Bu makalede; sıfatların, belirteçlerin, fiillerin, ünlemlerin yapı bakımından çeşitleri konularında da yukarıda adı geçen kaynaklardaki belirlemeler eleştirilmiştir. Söz konusu sözcük türleriyle ilgili başlıklar altında verilen örnek metinlerde bulunan kullanımlar incelenmiş, oradaki kimi sıfatların “sıfat öbeği”, kimi belirteçlerin “belirteç öbeği”, kimi fiillerin “fiil öbeği”, kimi ünlemlerin “ünlem öbeği” olduklarına dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak; bütün bu sözcük türleri ses yapısı bakımından dört çeşide ayrılmalı, dördüncü çeşit, ilgili türün öbek biçiminde olanlarını kapsamalıdır. Kapsamındaki sözcükler arasında yapı bakımından önemli farklar olmayan adıl, ilgeç ve bağlaçların bu açıdan türlere ayrılmasına gerek yoktur.

Anahtar Kelimeler: Ad öbeği, sıfat öbeği, belirteç öbeği, fiil öbeği.

THE PLACE OF THE DEMONSTRATIVE GROUPS WITHIN THE TYPES OF WORDS IN TERMS OF THEIR STRUCTURES

ABSTRACT

In every grammar resources where word classes are discussed, each word type itself is classified in terms of its semantic, functional and structural features. It generally stated that nouns, pronouns, adjectives, adverbs, verbs and interjections ... are of three types as “simplex, derivative, compound” in terms of their structures.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. El-mek: tahir.kahraman@deu.edu.tr

T. Banguoğlu, M. Ergin, T. N. Gencan, N. Atabay – İ. Kutluk – S. Özel, D. Aksan, H. Ediskun, K. Bilgegil, as grammar writers, classify the nouns in three groups in terms of their structures as “simplex, derivative, and compound (complex)”, and this is understood from their books. Nevertheless, nouns such as “banka yönetimi (bank management), siyasal eğilim (political disposition), hemşehrilik gayreti (citizenship effort)...” cannot be analyzed within the scope of those three types. As a consequence, nouns should be classified in terms of their structures: 1. Simplex nouns 2. Derivative nouns 3. Compound nouns 4. Phrasal nouns.

In this article, the explanations about the types of the adjectives, adverbs, verbs and interjections in terms of their structures in the above-mentioned resources have been criticized. The lexical category and the usages in sample texts under the related titles were analysed and it was underlined that some adjectives were “adjective groups”, some adverbs were “adverbial groups”, some verbs were “verb groups” and some interjections were “interjection groups”.

As a result, it was emphasized that all lexical categories should be classified under four types in terms of structure and the fourth type should cover the ones in the form of group of related type. In the final part, it was explained with reasons that pronouns, postpositions and conjunctions should not be categorized in terms of their structures.

Key Words: Noun group, adjective group, adverbial group, verb group.

Türkçenin sözcüklerini ve bunların türlerini inceleyen, sözcüklere ve sözcük türlerine ilişkin bilgi veren dilbilgisi kaynaklarında; bazı farklı bölümlenmeler de görülebilmekle birlikte; genel olarak sözcükler 8 türe ayrılır ve 8 başlık altında incelenir: *ad, sıfat, adil (zahir), belirteç (zarf), fiil, ilgeç, bağlaç, ünlem*. Bu sekiz tür hakkında bilgi verilirken her türün kapsamındaki sözcükler, kendi içlerinde de çeşitlere ayrılmaktadır. Bu türlerin kapsamına giren sözcük ve sözcük öbekleri, anlatımda gördükleri işlevlere, anlam – nitelik ya da nicelik bakımından gösterdikleri özelliklere göre çeşitlere ayrılmaktadır. Bu ayrımlar; ilgili sözcüğün “anlam ve niteliği”, “anlatımdaki işlevi”, “karşılığın varlığı ya da kavramın niceliği”, “yapısal özelliği” gibi değişik ölçütlere göre yapılabilmektedir.

Bu yazıda, sözcüklerin “yapı bakımından” çeşitlerine dikkat çekeceğiz. Çünkü; Türkiye’de yayınlanmış kaynakların çoğu, bu bakımdan eksiklikler ve yanlışlıklar taşımaktadır. Kimi kaynaklar; adların, sıfatların, belirteçlerin, fiillerin, ünlemlerin... yapı bakımından türlerine hiç değinmemekte; kimileri de bunları “basit, türemiş, birleşik (bileşik)” adlandırmasıyla üç türe ayırarak incelemekte; “sözcük öbeği” biçiminde olan adların, sıfatların, belirteçlerin, fiillerin, ünlemlerin... yapısal özelliklerini görmezlikten gelmektedir. Ayrımı bu biçimde yapanların birkaçı, ilgili türün öbek biçiminde olanlarını da “birleşik” olanların içine almaktadır. İncelediğimiz geleneksel dilbilgisi kaynaklarının pek azı, birkaç sözcük türünün yapısal çeşitlerini anlatırken “öbek” biçiminde olanlarına da değinmektedir. Çağdaş dilbilimsel yaklaşımla yazılan kaynaklarda ise, sözcüklerin tek başlarına ya da aldıkları eklerle birlikte öbek sayıldıklarını ve çeşitli sözdizimsel öğelerin de “öbek” adıyla anıldığını görüyoruz: *özne öbeği, yüklem öbeği* gibi. Ancak, “*bu tür bir anlayış, sözcükten bir öbek oluşabileceği anlayışı, Türkçenin geleneksel kelime grubu anlayışıyla ters düşer.*” (Erdem – Sarı, 2010, 326) Çünkü, Türkçe belirtme öbeklerinin önemli bir bölümünü oluşturan “takımlarda (tamlamalarda)” ve yargı öbeklerinde temel öğe sonda bulunur. Öbek olarak kabul edilen ek almış bir sözcükte ise, temel öğe köktür ve baştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Türkiye’de yayınlanmış ve önemli birer başvuru kaynağı olarak yaygınlaşmış birkaç dilbilgisi kitabının bu konudaki yaklaşımını, her sözcük türüne göre ayrı ayrı özetleyip sonra, konuya ilişkin kendi değerlendirmelerimizi sunalım:

Adların Yapı Bakımından Türleri

İncelediğimiz dilbilgisi kitaplarının, “adların yapı bakımından türleri” konusuna yaklaşımları özetle şöyledir:

Tahsin Banguoğlu; Türkçenin Gramerinde (1974), yapı bakımından ad türlerini ayrı bir başlık altında ya da ayrı bir bölümde işlemiyor; “Yapıbilgisi” bölümündeki “Kökler”, “Ekler”, “Kökenler”, “Üretim” başlıkları altında basit, türemiş adlara ilişkin bilgi veriyor (age, 144 – 294). “Birleşim” başlığının “Birleşik İsim Tabanları” altbaşlığı altında da, kimi ad öbeklerinin “birleşik kelime”, kimisinin de “belirtme öbeği” olduğunu söyleyerek “*belirtme öbekleriyle birleşik kelimeler arasında kesin bir sınır çizmek her zaman kolay olmaz. (...) Birleşik kelimelerin birlikte ya da ayrı yazılmaları itibaridir, bunun anlamla ilgisi yoktur.*” diyor (age, 295 - 296). Banguoğlu, “ad öbekleri” ya da “öbek biçimindeki ad” terimlerini kullanmayıp bunları “birleşik isim tabanları” başlığı altında vermekle birlikte, örneklerde ötekilere göre ad öbeklerine en çok yer veren dildir.

Muharrem Ergin; Türk Dil Bilgisinde (1972), “Has İsimler”, “Ortak İsimler” adlarını verdiği iki ad türü hakkında bilgi veriyor; “yapı bakımından ad çeşitleri”ne hiç değinmiyor; dolayısıyla, “ad öbekleri”nden de hiç söz etmiyor (age, 216 – 218). Ancak Ergin; kitabının “Kelime Gurupları” bölümündeki “*Birleşik İsim*” başlığı altında, “*Birleşik isimler Türkçede hep has isimdirler. Bazı yer adları ile ikili üçlü bütün şahıs adları Türkçenin birleşik isimlerini teşkil ederler Afyon Karahisar, Mehmed Kaplan... gibi.*” (age, 368) diyerek bazı ad öbeklerini “birleşik isim” sayıyor.

Tahir Nejat Gencan; Dilbilgisinde (1979), “özel ad / tür adı / , somut ad / soyut ad, tekil ad / çoğul ad / topluluk adı “ ayrımı yapıyor; yapının çeşitli bölümlerinde “türemiş” ve “bileşik” adlardan da söz ediyor; “ad öbekleri”ne hiç değinmiyor (age, 146 – 157). Gencan’ın “Bileşik Sözcükler” başlığı altında yaptığı açıklamaların bütün örnekleri bitişik yazılan sözcüklerden oluşuyor (age, 240 – 248). Zaten buradaki “Bileşik Adların Yazılışı” başlığı altında “*yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bileşik adlar bitişik yazılır.*” (age, 247) diyerek ad öbeklerini “birleşik adlar”ın kapsamına da almıyor.

Neşe Atabay – İbrahim Kutluk – Sevgi Özel; Sözcük Türleri I’de (1976), “Biçim Açısından Adlar” başlığı altında “yalın ad / türemiş ad / bileşik ad” türlerinin tanımlarını yapıp örneklerini veriyorlar; “ad öbekleri”nden ya da “öbek biçimindeki adlar”dan hiç söz etmiyor, bunlara örnekler vermiyorlar (age, 33 – 34).

Zeynep Korkmaz; Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) ndeki (2003) “Birleşik Kelimeler” başlığı altında “Birleşik adlar”dan söz ederken; genelde bitişik yazılanları örnek vermekle birlikte, öbek biçiminde yazılan adları da bunlara karıştırarak örnek gösteriyor (age, 139 – 143). Birleşik adları tanıtırken, genelde, “bitişik yazılan adları” söz konusu edip onlara örnekler vermekle birlikte; T.D.K. yazım kılavuzlarında “bileşenlerinin birbirinden ayrı yazılacağı” belirtilmiş olanları öbek biçiminde yazarak bunları da “birleşik ad” sayıyor: *acı badem, alaca karanlık, alış veriş, basım evi, göz bebeği, göz kapağı, Kara Deniz, kara sevda, kuru yemiş, orta oyunu, vurdum duymaz, yedek subay, yıl dönümü...* gibi. Ayrıca; zaten bileşenleri birbirinden ayrı yazılması gereken *Ahmet Hamdi Tanpınar, Ankara Belediyesi, Orhan Veli Kanık, Peyami Safa, Yardım Sevenler Derneği, Ziraat Bankası...* gibi özel ad öbeklerini de birleşik adlar içinde vererek “ad öbeği / öbek biçiminde ad” terimlerini hiç kullanmıyor (age, 235 – 245).

Doğan Aksan; Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (2. cilt) de (1980), “özel ad / tür adı, somut ad / soyut ad, iş ve eylem adları, araç adı, yapıcı adı, topluluk adı, küçültmeli ad” türlerinden söz etmekle birlikte, adların yapı bakımından türlerine, dolayısıyla “öbek biçimindeki adlar” a hiç değinmiyor (age, 87 - 88).

Haydar Ediskun; Türk Dilbilgisi (1985) adlı yapıtında, “basit isim, türemiş isim, bileşik isim” türlerine yer veriyor, ad öbeklerinden hiç söz etmiyor. “Bileşik İsimler” başlığı altındaki örnekler de, yalnızca bileşenleri bitişik yazılan adlardan oluşuyor (age, 152 – 155).

Kaya Bilgegil; Türkçe Dilbilgisi (1984) adlı kitabında, “İsimlerin yapı bakımından sınıflandırılması” başlığı altında, “Buna göre üç çeşit isim vardır” diyerek bunları “a) Basit isim, b) Bileşik isim, c) Türemiş isim” biçiminde adlandırıp örneklendiriyor. Sonra da “Not: Bileşik isimleri meydana getiren kelimeler, beraber yazılır; (...) *sivrisinekler, sivrisinekten, kaptukaçtımız.*” bilgisini ekliyor. (age, 172)

Nurettin Koç; Yeni Dilbilgisi (1990) adlı kitabında, “Yapı Bakımından Adlar” başlığı altında, ad öbeklerini bir yapısal çeşit olarak vermemiştir (age, 114 – 115). “Sözcük Öbekleri” başlığı altındaysa, ad öbeklerini birer sözdizimi ögesi olarak incelemiştir (age, 343 – 355).

Görüldüğü gibi, ad türlerini belirlerken Muharrem Ergin ve Doğan Aksan; adların yapı (biçim) bakımından türlerine hiç değinmemektedirler. Tahir Nejat Gencan, Tahsin Banguoğlu, Zeynep Korkmaz, Neşe Atabay – İbrahim Kutluk – Sevgi Özel, Haydar Ediskun, Kaya Bilgegil ve Nurettin Koç; adların yapı bakımından çeşitlerini değişik ölçülerde ve değişik yöntemlerle ele almış, açıklamışlardır. Ancak, bu dilcilerin ele alıp yapı bakımından bölümledikleri, tek sözcük biçimindeki adlardır. Bunlardan Tahsin Banguoğlu ile Zeynep Korkmaz, sözcükleri birbirinden ayrı yazılan çok sözcüklü kimi ad öbeklerini de, “birden çok sözcüğün bitişik yazılmasından oluşup anlatımda tek sözcük biçiminde kullanılan” birleşik adlar içinde göstermişlerdir.

Şimdi, çağdaş yazarlarımızın birinden birkaç cümle alıntılıyıp onlardaki adları ya da ad görevli öğeleri inceleyelim ve bu adların ya da ad görevli dil birimlerinin, yapı bakımından, yukarıda söz konusu ettiğimiz ad türlerinin hangisinin kapsamında sayılacağına karar verelim:

“Merkez uzaktan uzağa şubenin gösterdiği gariplikle ilgilenmeye başlamıştı. (...) yapılan soruşturmalar müdürün İstanbul’a uyum sağlayamadığını, banka yönetiminin siyasal eğilimine ters düşen bir eğilimde olduğunu ve hemşerilik gayretine düştüğünü ortaya koyuyordu.” (Çetin Altan, 1984, 94)

Buradaki birinci cümlede bulunan “uzaktan uzağa şubenin gösterdiği gariplikle ilgilenme” öbeği, adın yönelme durumu eki +E’yi alarak “başlamıştı” yüklemine tümleç olarak bağlanmıştır. Bunun içindeki “şubenin gösterdiği gariplik” öbeği de, adın araç birliktelik durumu eki +IE’yi alarak bu ekin yardımıyla “ilgilenme” fiilimsisinin tümleci olmuştur. Bu iki öbeğin anlatımda yaptığı görev, tek sözcükten oluşan birer adın yaptığı görevle aynıdır. Onun için, anlatımda yaptıkları görevler bakımından, bunlar da birer addır; birden çok sözcükten oluştukları için de, “öbek biçiminde birer ad”dır. Bunlar gibi; ikinci cümledeki “yapılan soruşturmalar”, “müdürün İstanbul’a uyum sağlayamadığını, banka yönetiminin siyasal eğilimine ters düşen bir eğilimde olduğunu ve hemşerilik gayretine düştüğünü” öbeklerinin birincisi, “ortaya koyuyordu” yüklemine öznese, ikincisiyse belirtili nesnesi olarak görev yapmaktadır. Belirtili nesneyi oluşturan “müdürün İstanbul’a uyum sağlayamadığı”, “banka yönetiminin siyasal eğilimine ters düşen bir eğilimde olduğu”, “hemşerilik gayretine düştüğü” öbekleri; birbirine virgülle ve bağlaçla bağlanan üç ayrı ad öbeğidir. Ayrıca; bu öbeklerin içinde “banka yönetiminin siyasal eğilimine ters düşen bir eğilim”, “banka yönetiminin siyasal eğilimi”, “banka yönetimi”, “siyasal eğilim”, “bir eğilim”, “hemşerilik gayreti” biçiminde ad öbekleri de vardır. Dolayısıyla, yukarıdaki iki cümlede; on üç tane ad öbeği tek sözcükten oluşan

Turkish Studies

birer ad gibi anlatım görevi yapmakta, iki tane de tek başına görev yapan ad bulunmaktadır: “merkez”, “ortaya”. Bunlar da, yapıları bakımından birer basit addir.

Belirttiğimiz bütün bu öbekler; içinde yer aldıkları cümle, cümlemsi ya da kendilerinden daha geniş belirtme öbekleri içinde tek sözcük biçimindeki birer adla aynı görevleri yapmakta, dolayısıyla anlatımda birer “ad işlevi” görmektedirler. Bu nedenle, bu öbekler birer addır ve yapıları bakımından “basit ad, türemiş ad, birleşik ad” değildir. Böyle olduğu için, adları yapı bakımından türlere ayırırken, bu tür adları kapsayabilecek bir türe gereksinim duyulmaktadır. Bu da “öbek biçiminde adlar” ya da “ad öbekleri” biçiminde adlandırılabilir olan dördüncü türdür.

Bu ad öbekleri, “sözdizimi” bakımından incelendiği zaman birer “belirtme öbeği”dir. Ancak “sözcükbilgisi” kapsamında incelenirken birer “ad > ad öbeği”dir; tıpkı “Ali ‘çok çalışmalıyım’ diyor” cümlesindeki ‘çok çalışmalıyım’ cümlesinin, sözcükbilgisi bakımından belirtisiz nesne görevi yapan bir “ad > ad öbeği”, sözdizimi açısından bir “cümle” ve aynı zamanda, kendisinden daha büyük bir cümlenin belirtisiz nesnesi olduğu gibi.

Sonuç olarak; dilbilgisi kitapları, adların yapı bakımından türlerinin dört tane olduğunu belirtmeli ve bunları şöyle bölümlendirmelidir:

1. Basit adlar, 2. türemiş adlar, 3. birleşik (ya da bileşik) adlar, 4. öbek biçiminde adlar (ad öbekleri).

Sıfatların Yapı Bakımından Türleri

Yukarıda adı geçen dilbilgisi kitabı yazarlarının “sıfatların yapı bakımından türleri” konusuna yaklaşımları özetle şöyledir:

T.Banguoğlu; sıfat öbeklerine, Türkçenin Gramerinin (1974) “Yapıbilgisi” bölümündeki “Birleşim” > “Birleşik İsim Tabanları” başlığı altında değiniyor (age, 294 – 297). Sıfat konusunu işlerken, onun yapı bakımından çeşitlerini söz konusu etmiyor (age, 341 – 356).

M. Ergin, Türk Dil Bilgisinde (1972), sıfatları “vasıflandırma sıfatları” ve “belirtme sıfatları” olarak ikiye ayırıp bunlar hakkında bilgi veriyor. Yapı bakımından sıfat çeşitlerine hiç değinmiyor (age, 241 – 254).

T.N. Gencan; Dilbilgisinde (1979), “Yapılarına Göre Adlar, Sıfatlar” başlığı altında, “I. Yalınç adlar, Yalınç sıfatlar”, “II. Türemiş adlar, Türemiş sıfatlar”, “III. Bileşik adlar, Bileşik sıfatlar” bölümlenmesini yapıyor (age, 191). Burada sıfat öbeklerinden hiç söz etmiyor. “Bileşik Sözcükler” başlığı altında yaptığı açıklamaların bütün örnekleri de, bitişik yazılmış sözcüklerden oluşuyor (age, 240 – 241). Ancak, “Bileşik Sıfatlar” bölümündeki “Kurallı Bileşik Sıfatlar” > “Yazılışları” başlığı altında; “kaynaşmamış, sade öbekleşmiş olan kurallı bileşik sıfatların hepsi de ayrı yazılır; yalnız bu kurallı bileşiklerden kaynaşarak ad ve sıfat olanlar bitişik yazılır: çiftetelli, başgedikli, Akkoyunlu, dörtyüzlü...” diyor (age, 251 – 252). Burada, “Tümlenmiş Sıfatlar” ve “Öbekleşmiş Sıfatlar” başlıkları altında verdiği sıfat örnekleri de, öbek biçiminde (ayrı yazılan sıfatlardan oluşuyor (age, 252 – 253).

N. Atabay – İ. Kutluk – S. Özel; Sözcük Türleri I’de (1976), “Biçim Açısından Sıfatlar” başlığı altında, “yalın sıfat, türemiş sıfat, bileşik sıfat” türlerinden söz ediyorlar. “sıfat öb.” ya da “öbek biç. sıfat” adlarını taşıyan bir tür yok (age, 84 – 86). Buradaki “İkilemelerin Sıfat Olarak Kullanılması” başlığı altında da, bu terimler hiç kullanılmamış.

Z. Korkmaz; Türkiye Türkçesi Gramerinde (2003) “Birleşik Sıfatlar”ı anlatırken, bunlara sözcükleri bitişik yazılan sıfatlarla öbek biçiminde yazılan sıfatları karışık olarak örnek veriyor (age, 143 – 145). Böylece, sıfat öbeklerini de “birleşik sıfat” saymış oluyor.

Turkish Studies

D. Aksan; Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilimde (1980), zaten sıfat, belirteç, adil ve ünlem türlerine hiç değinmiyor.

H. Ediskun; Türk Dilbilgisinde (1985), sıfatları yapı bakımından “basit, türemiş, bileşik” olarak üçe ayırmakla birlikte; bileşik sıfatların ikinci türünü “Anlamca Kaynaşmış Bileşik Sıfatlar” başlığı altında vererek bunların yazım biçimleri için herhangi bir kural belirtmiyor; ancak örnekler içinde hem bitişik yazılanlara hem de öbek biçiminde yazılanlara yer veriyor (age, 152 – 155).

K. Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi (1984) kitabında, “Yapılarına Göre Sıfatlar” başlığı altında “basit, bileşik, türemiş” sıfatlara ilişkin bilgi verdikten sonra; bir de “4. Grup Halinde Sıfatlar” olduğunu söyleyerek bunlara şu örnekleri vermektedir: “güzel sesli çocuk, ihsanı bol adam, kalbi temiz kadın” (age, 200)

Nurettin Koç; Yeni Dilbilgisi (1990) adlı kitabında, “Yapılarına Göre Önadlar” başlığı altında, sıfat öbeklerini bir yapısal çeşit olarak vermemiştir (age, 139 - 140).

Görüldüğü gibi, sıfatların yapı bakımından türlerine Ergin ile Aksan adı geçen yapıtlarında hiç değinmiyorlar. Atabay – Kutluk – Özel ve Nurettin Koç, sıfatları yapı bakımından üç türe ayırarak bunların içinde “adlandırma, tanım ve örnek” olarak “sıfat öbekleri”ne yer vermiyorlar. Banguoğlu, Gencan, Korkmaz ve Ediskun ise; sıfat öbeklerini ayrı bir sıfat türü olarak belirtmeyip “birleşik (bileşik) sıfatlar”ın içinde bir alt başlıkta ele almakta, ya da ayrı bir başlık oluşturmayıp bunların örneklerini “birleşik (bileşik) sıfatlar”ın içinde vermektedirler. Yalnız, Kaya Bilgegil dördüncü bir çeşit olarak “grup halinde sıfatlar”ın varlığından söz etmektedir.

Alıntıladığımız cümle örneklerindeki sıfatları inceleyip bu konuda bir sonuca varalım:

“*Meclisteki işleri de İsmail Ağaya soruyor, ona sormadan hiçbir işe girişmiyordu. Arif Saim Bey Cumhuriyet Hükümetinde en etkili milletvekiliydi. Bu yüzden de İsmail Ağaya türlü yerlerden türlü işler açılmıştı. (...) Artık köylülerin de bir önderi olmuş, başı dara gelen köylü ona koşuyordu. (...) Asıl üzüntüsü, onu kahreden iş o değildi.*” (Yaşar Kemal, 1985, 160)

Yaşar Kemal’in bu cümlelerindeki sıfatları (dolayısıyla sıfat takımlarını) yazalım: — *meclisteki (işler)* — *hiçbir (iş)* — *en etkili (milletvekili)* — *bu (yüz)* — *türlü (yerler)* — *türlü (işler)* — *bir (önder)* — *başı dara gelen (köylü)* — *asıl (üzüntü)* — *onu kahreden (iş)*

Bu on sıfatın üçü (*bu, bir, asıl*) yapı bakımından basit sıfat, üçü (*meclisteki, türlü, türlü*) türemiş sıfat, biri (*hiçbir*) birleşik sıfattır. Buradaki “*en etkili, başı dara gelen, onu kahreden*” sıfatları ise, ne basit ne türemiş ne de birleşiktir. Bunlar, birbirinden ayrı yazılan sözcüklerin birbirine bağlanmasıyla oluşturuldukları için, birer “sıfat öbeği”dir. Bunlar için; “*birleşik sıfat*”, “*tümlenmiş sıfat*”, “*kurallı bileşik sıfat*”, “*kaynaşmamış kurallı bileşik sıfat*”, “*anlamca kaynaşmış bileşik sıfat*” gibi ne anlama geldiği belirsiz, adından yapısının anlaşılması güç, “*tümlenmemiş sıfatlar, kuralsız sıfatlar, anlamca kaynaşmamış sıfatlar...*” varmış gibi anlamlar taşıyan karmaşık adlar kullanmak yerine, yalnızca “sıfat öbeği” adı verilerek bunları sıfatların yapı bakımından dördüncü türü saymak gerekmektedir.

Sonuç olarak da, sıfatların yapı bakımından dört çeşit olduğunu belirtip bunların; “1. basit sıfat, 2. türemiş sıfat, 3. birleşik sıfat, 4. öbek biçiminde sıfat (sıfat öbeği)” olduğunu söylemek, konuyu yalınlaştırır ve öğrenmeyi kolaylaştırır.

Belirteçlerin Yapı Bakımından Türleri

Kitaplarını incelediğimiz dilcilerin “belirteçlerin yapı bakımından türleri” konusuna yaklaşımlarını özetleyelim:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Banguoğlu, Türkçenin Gramerindeki (1974) “Yapıbilgisi” > “Birleşim” > “Birleşik İsim Tabanları” başlığı altında, ad ve sıfat öbekleriyle birlikte belirteç öbeklerini de söz konusu ediyor (age, 294 – 297). Daha sonra, “Zarfların Yapısı” başlığı altında; “1. kök olan zarflar, 2. başka kelime sınıfından zarflar, 3. isimden üreme zarflar, 4. fiilden üreme zarflar, 5. birleşik zarflar” adlarıyla, yapısal özellikleri farklı beş çeşit belirteç sayıyor (age, 379). Bunların beşincisi olan “birleşik zarflar”ın örnekleri de hep bitişik yazılmışlardan oluşuyor. Yalnız, ikileme biçimindeki “birleşik” belirteç örneklerini oluşturan sözcükler birbirinden ayrı (öbek biçiminde) yazılmış. Ama bunlar için bile “belirteç öbeği” terimini kullanmıyor yazar (age, 385).

Ergin, kitabında belirteçlerin yapısı konusuna hiç değinmiyor.

Gencan, Dilbilgisindeki (1979) “Belirteç” konusunun sonunda, “Belirteçlerin Yapıları” başlığı altında⁴) Öbekleşmiş belirteçler, 5) Deyim biçiminde belirteçler” maddelerini yazarak bunları “Bileşik belirteçler”den ayırmıştır (age, 436).

Atabay – Kutluk – Özel, Sözcük Türleri I’de (1976), belirteçlerin biçim bakımından türlerini anlatırken “Öbekleşmiş Belirteçler”den söz etmekte ve bunlara örnekler vermektedirler (age, 114).

Korkmaz, Türkiye Türkçesi Gramerindeki (2003) “Birleşik Kelime Yapısındaki Zarflar” başlığı altında, sözcükleri bitişik ve öbek biçiminde yazılan çok sözcüklü belirteçleri aynı yapıda saymıştır (age, 492 – 494). Oysa daha önce, “Kelime Grubu Yapısındaki Zarflar” başlığı altında, belirteç öbekleri hakkında ayrıntılı açıklamalar yapıp bunlara örnekler vermişti (age, 474 – 492).

Aksan, söz konusu kitabında, “belirteç” konusunu hiç incelememiştir.

Ediskun, Türk Dilbilgisinde (1985); “Zaman Zarfı Öbekleri”(275), “Deyimleşmiş Yer Zarfları” (278), “Durum Zarfı Öbekleri” (279) başlıkları altında belirteç öbeklerini söz konusu etmektedir.

Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi (1984) kitabında, “Yapılarına Göre Zarflar” başlığı altında, belirteç öbeklerine hiç değinmemekte ve bunlara ilişkin örneklere yer vermemektedir. (age, 218)

Nurettin Koç; Yeni Dilbilgisi (1990) adlı kitabında, “Yapılarına Göre Belirteçler” başlığı altında, Öbekleşmiş Belirteç”lere de yer vermiştir. (age, 163 - 164).

Görüldüğü gibi; belirteç konusunu işlemeyen Doğan Aksan, belirteçlerin yapısal özelliklerine değinmeyen Muharrem Ergin ve “belirteç öbekleri”ni belirteçlerin yapısal çeşitleri içinde söz konusu etmeyen Kaya Bilgegil dışındaki dilciler; “belirteç öbekleri”ni “öbek (grup)” adıyla ayrı bir yapısal özellik türü olarak ele almaktadırlar. Bunlardan Banguoğlu, yalnız ikileme biçimindeki belirteçlere değinmiş; Korkmaz, Türkiye Türkçesi Gramerinin (2003) bir yerinde, belirteç öbeklerini “Kelime Grubu Yapısındaki Zarf” sayarken (age, 474 – 492), daha sonra bunların kimisini “Birleşik Kelime Yapısındaki Zarflar” biçiminde adlandırmıştır (age, 492 – 494). Gencan, Atabay – Kutluk – Özel, Ediskun ve Koç ise; belirteç öbeklerini, “birleşik sözcük” dışında değerlendirerek bu konuda belirgin bir tutum almışlardır. Aşağıda vereceğimiz örnekler incelendiği zaman, zaten bunların “birleşik belirteç” sayılmaması gerektiği görülecektir:

“...kuşu hemen kaçırmıştı. Elleri, yüreği, tekmil bedeni o gün bu gündür hep bir mavide tütüyordu. (...) Mustafa bir mavi dünyaya girmiş, içinden bir türlü çıkamıyor, (...) yarlara uzun delikler delerek yuvalarını toprağın derinliklerine kurmuş bu kuşları yakalamak için gecesini gündüzüne katmıştı.” (Yaşar Kemal, 1985, 207)

Bu parçadaki belirteçleri aşağıya yazalım:

— *hemen (kaçırmıştı)* — *o gün bu gündür (tütüyordu)* — *hep (bir mavide)*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

— bir türlü (çıkamıyor) — yarlara uzun delikler delerek (...yakalamak)

— yuvalarını toprağın derinliklerine kurmuş bu kuşları yakalamak için (g. g. katmıştı)

Bunlardan “hemen, hep” birer basit belirteç, “o gün bu gündür, bir türlü, yarlara uzun delikler delerek, yuvalarını toprağın derinliklerine kurmuş bu kuşları yakalamak için” birer belirteç öbeğidir.

Fiillerin Yapı Bakımından Türleri

Kitaplarını incelediğimiz dilcilerin “fiillerin yapı bakımından türleri” konusuna yaklaşımları şöyledir:

Banguoğlu, Türkçenin Gramerinin (1974) “Birleşim” bölümünde, “Birleşik Fiil Tabanları” başlığı altında fiil öbeklerine de yer veriyor ve bunları üç çeşide ayırarak inceliyor (age, 310 – 318). Sözcük türü olarak “fiil” i anlattığı bölümdeyse, fiillerin yapısından ve fiil öbeklerinden hiç söz etmiyor (age, 408 – 494).

Ergin, Türk Dil Bilgisinde (1972), fiiller hakkında bilgi verirken fiillerin yapısal çeşitlerine ve fiil öbeklerine değinmiyor (age, 255 – 333). Fakat “Kelime Gurupları” bölümündeki “Birleşik fiil” başlığı altında bitişik yazılan ya da öbek biçiminde olan çok sözcüklü fiilleri birlikte ele alıp örneklendiriyor. Hatta “*Birleşik fiilin iki unsuru esas itibariyle ayrı yazılır veya yazılmalıdır.*” (age, 370) sözlerinden, fiil öbeklerine “birleşik fiil” adını verdiği anlaşılıyor. “Fiil gurubu” başlığı altında ise, yalnız ad-fiil cümlemlerini anlatıp örneklendiriyor (age, 379).

Gencan, Dilbilgisindeki (1979) “Eylemin Yapısı” başlığı altında “1. Yalınç eylemler, 2. Türemiş eylemler, 3. Bileşik eylemler” (age, 301) ayrımını yaptıktan sonra, “*Kurallı bileşik eylemlerin bir türü olan –ip yapılı ulaçlar da durmak’la öbekleşerek sürerlik anlamlı eylemler kurmaktadır. (...) Bu öbekleşmiş gövdeler ayrı yazılmaktadır.*” (age, 315) diyor. Yine bunlardan “Yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemler”in ve “Deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler”in de öbek biçiminde yazıldığını belirtiyor. Ancak Gencan; “Bileşik eylemler”in ikinci türü olarak gösterdiği “Anlamca kaynaşmış bileşik eylemler”e verdiği örnekleri, bitişik yazılanlardan ve öbek biçiminde (ayrı) yazılanlardan karışık olarak seçmiştir (age, 328). Bundan Gencan’ın, fiil öbeklerini “bileşik eylem” sayma eğiliminde olduğu anlaşılmalıdır.

Atabay – Kutluk – Özel; Sözcük Türleri II’de (1976), “Eylemin Biçim Özellikleri” bölümünde bulunan “3. Bileşik Eylem” başlığının altında “öbek” adını kullanmamakta, sözcükleri bitişik ve öbek biçiminde yazılan çok sözcüklü fiil örnekleri vermektedirler (age, 79 – 80).

Aksan, yukarıda adını verdiğimiz yapıtının 2. cildinde, fiil konusunu işlemekle birlikte, fiillerin yapısal özelliklerini söz konusu etmemiştir.

Korkmaz; Türkiye Türkçesi Gramerindeki (2003) “Birleşik Fiiller” başlığı altında, bileşenleri bitişik yazılan fiillerle fiil öbeklerinin tüm çeşitlerini toplayıp bunlar hakkında bilgi ve örnekler veriyor (age, 791 – 858).

Ediskun’un Türk Dilbilgisi (1985) kitabındaki “Bileşik Fiiller” başlığı altında bulunan –İp’li sürerlik fiillerinin örnekleriyle “İkinci Öbek Bileşik Fiiller”in, “Üçüncü Öbek Bileşik Fiiller”in ve “Dördüncü Öbek Bileşik Fiiller” in örnekleri öbek biçiminde yazılan fiillerdir. Ancak, yazar bunları “fiil öbekleri” adıyla değil, “bileşik fiiller” adıyla anmıştır (age, 234 – 246).

Bilgegil; Türkçe Dilbilgisi (1984) kitabında, “Yapıları Bakımından Fiiller” başlığı altında yalnızca “basit, türemiş, bileşik” fiil türlerine yer vermiş ve “fiil öbekleri”ni bileşik fiillerin kapsamına almıştır. (age, 280 – 282)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Nurettin Koç; Yeni Dilbilgisi (1990) adlı kitabında, “Bileşik Eylemler” başlığı altında, sözcükleri birbirine bitişik yazılan ve birbirinden ayrı yazılan fiillerin tümünü incelemiş ve örneklendirmiştir (age, 275 - 283). “Sözcük Öbekleri” başlığı altındaysa, geleneksel anlayışı bırakarak “eylem öbekleri”ni çağdaş dilbilimsel anlayışla (tek sözcükleri de öbek sayabilen anlayışla) birer sözdizimi ögesi olarak incelemiştir (age, 334 - 342).

Görüldüğü gibi; kitaplarında “fiil” türü hakkında açıklamalar yaparlarken M. Ergin ile D. Aksan, fiillerin yapısal özelliklerine değinmemişlerdir. Ancak Ergin, “kitabının “Kelime Gurupları” bölümündeki “birleşik fiil” başlığı altında fiil öbeklerine de bilgi ve örnek olarak yer vermiştir. “Fiil gurubu” başlığı altındaysa, yalnız ad-fiil cümlelerine ilişkin bilgi ve örnek vermiştir. Oysa, bu cümleler, Türkçe anlatımda “ad öbeği” olarak işlev görürler. Banguoğlu, Atabay – Kutluk – Özel, Korkmaz, Ediskun, Bilgegil ve Koç; fiil öbeklerini “bileşik fiil” olarak adlandırmışlardır. Gencan ise, “-ip yapıyla ulaçlar”la kurulan sürerlik fiillerinin, “yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemler”in, “deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler”in öbek biçiminde yazıldıklarını söylemekle birlikte; bunlar için “eylem öbekleri” adını değil, “bileşik eylem” adını kullanmayı yeğlemektedir.

Oysa, kendilerini oluşturan sözcükler bitişik yazılanlara “birleşik fiil” demek, öbek biçiminde (ayrı) yazılanlara da “fiil öbeği” adını vermek dilcileri ve öğrencileri birtakım anlam ve anlatım tutarsızlıklarından kurtaracak; adlandırmalara ve bunlara ilişkin açıklamalara belirginlik, anlaşılabilirlik, mantıksal tutarlılık katacaktır.

Fiilleri yapı bakımından dörde ayırarak bunları “basit fiil”, “türemiş fiil”, “birleşik (bileşik) fiil” ve “fiil öbeği” adlarıyla anmak; öbür sözcük türlerinin benzer adlandırmalarıyla bir tutarlılık sağlayacağı gibi, “birleşik” sözcük” ve “sözcük öbeği (belirtme öbeği)” terimlerinin tanımlarıyla da çelişmeyecektir.

Belirttiğimiz dört çeşit yapısal özellik gösteren fiillere örnekler vererek bu konuyu noktalayalım:

1. Basit fiil: *al-, gel-, git-, sor-, vur-, yüz-...* gibi.
2. Türemiş fiil: *alın-, gider-, salın-, serpele-, topla-...* gibi.
3. Birleşik fiil: *aliver-, gidedur-, koşabil-, reddet-, sabreyle-, şaşayaz-...* gibi.
4. Fiil öbeği: *adam ol-, dış bile-, gidecek ol-, görmezlikten gel-, konuşup dur-, pişman eyle-, uzun etme-...* gibi.

Ünlemlerin Yapı Bakımından Türleri

Kitaplarındaki yaklaşımlarına değindiğimiz dilcilerin bu konuya ilişkin görüşlerini belirleyelim:

Banguoğlu, Türkçenin Gramerindeki (1974) “Ünlemlerin Yapısı” başlığı altına (age, 396 – 397), “Bileşikler, Üremeler” küçük başlığını yazarak bunlara “*vay canına, Allah aşkına, hodri meydan, yangın var, ayır ola, aşk olsun, çık dışarı, haydi bakalım...*” gibi örnekler vermiştir (age, 401 – 402).

Ergin, ünlemleri yalnız anlamlarına göre bölümlemiş, bunların yapısal özelliklerine değinmemiştir.

Gencan, Dilbilgisi (1979) kitabındaki ünlem konusunun sonunda, “Ünlemlerin Yapıları” başlığı altında “(b) Türü biçimlerde türemişe, bileşmişe, öbekleşmişe benzeyenler.” dediği halde, bunlara uygun örnekler vermemiştir (age, 492).

Atabay – Kutluk – Özel, Sözcük Türleri II’de (1976), ünlem lerin yapısal özelliklerinden söz etmemişlerdir.

Aksan, yapıtında ünlemleri hiç işlememiştir.

Korkmaz, ünlemlerin yapısal özelliklerini açıklarken, bunları “*tek kelime halinde olanlar, iki kelimededen oluşanlar, üç kelimededen oluşanlar*” biçiminde bölümlemektedir (age, 1148).

Ediskun da, sözkonusu yapıtında ünlemlerin yapısal özellikleri üzerinde bir saptamada bulunmamaktadır.

Bilgegil’in kitabında, “Yapılarına Göre Ünlemler” başlığı altında, “Ünlem yerinde kullanılan sözler”i “a) Basit kelimeler, (...) b) Bileşik kelimeler ve kelime grupları:” olarak ikiye ayırmış ve bunlardan “kelime gruplarına “*aman yarabi, adam sen de, Allah Allah, hay kör şeytan*” örneklerini vermiştir. (age, 230)

– Nurettin Koç; Yeni Dilbilgisi (1990) adlı kitabında, “Ünlem Öbekleri” başlığı altında, öbek biçimindeki ünlemleri bir yapısal çeşit olarak vermiştir (age, 228 - 229).

Görüldüğü gibi; Atabay – Kutluk – Özel, Aksan, Ediskun ünlemlerin yapısal özelliklerini hiç incelemiyorlar. Banguoğlu, “Bileşikler, Üremeler” başlığı altında ünlem öbeği örnekleri veriyor; Gencan, “Türlü biçimlerde türemişe, bileşmişe, öbekleşmişe benzeyenler:” başlığını kullanarak bunlara örnek vermiyor; Korkmaz, “tek kelime halinde olanlar”ın yanında, “ünlem öbekleri” terimini kullanmayarak ve “*iki kelimededen oluşanlar, üç kelimededen oluşanlar*” diyerek sözcük sayısını adlandırmasına temel yapıyor. Bilgegil, ünlem öbeklerini “ünlem yerine kullanılan sözler” kapsamında örneklendiriyor. Koç ise, ünlem türüne ilişkin bilgi verirken ünlem öbeklerine de değiniyor.

Oysa; bütün sözcük türlerini, yapı bakımından “basit, türemiş, birleşik, öbek biçiminde” çeşitlerine ayırma uygulamasını burada da sürdürerek genellikle “basit sözcük” özelliği taşıyan ünlemleri “basit ünlemler” olarak adlandırmalıyız: *ah, aman, ey, hey, of, oh, vah; evet, hayır...* örneklerindeki gibi. “*aman aman, of of, vah vah...*” gibi ikileme biçiminde kullanılanlar ile “*Allah aşkına, ah canım, be adam, bre huysuz, hay aksi, hey deli gönül, hodri meydan, vay canına...*” gibi bir ad ögesiyle öbekleşerek onunla birlikte ünlem işlevi gören ünlemleriyse “ünlem öbeği” olarak adlandırmak; konunun anlatılmasına ve anlaşılmasına kolaylıklar katacak, öteki sözcük türlerinin adlandırılmasıyla da tutarlı olacaktır.

Adılların, İlgeçlerin, Bağlaçların Yapı Bakımından Türleri

Sekiz sözcük türünden, yukarıda söz konusu ettiğimiz beşi dışında kalan “adılların, ilgeçlerin ve bağlaçların yapısal türleri” hakkında görüşlerine ve açıklamalarına başvurduğumuz kaynakların yaklaşımlarını belirleyelim:

Banguoğlu’nun Türkçenin Gramerinde (1974), adılların yapısal türlerine hiç değinilmiyor (age, 356 – 371). Bağlaçların yapısal özelliklerini konu edinen “Bağlamların Yapısı” başlığı altında yeterli açıklama ve örnekler yok (age, 393). “Bağlam Çeşitleri” başlığı altındaki “Birleşik Bağlamlar”a öbek biçimindeki bağlaçlar da katılmış: *bir yandan, bundan dolayı, bunun gibi, bununla beraber, her ne kadar, kaldı ki, şu var ki, yine de, ya da...* gibi (age, 395). Banguoğlu, çekim ilgeçlerinin yapısal özellikleri hakkında “Takıların Yapısı” başlığı altında bilgi vermeye çalışıyor (age, 388). Ancak burada birleşik ilgeçlerden ve ilgeç öbeklerinden söz etmiyor.

Ergin’in Türk Dil Bilgisinde (1972), adılların yapısal özellikleri ne ilişkin bilgi yok. “Son Çekim Edatları” başlığı altında incelenen çekim ilgeçleriyle, “Bağlama Edatları” başlığı altında incelenen bağlaçların yapısal özelliklerine de pek değinilmiyor.

Gencan; Dilbilgisinde (1979), kimi adılların ek biçiminde olduğunu belirtiyor (ilgi adılı, iyelik adılı), bunlara ilişkin bilgi veriyor. Bunların dışında, adılların yapıları ve yazılışlarıyla ilgili bir bilgi vermiyor (age, 254 – 270). “İlgeçlerin Yazılışı” başlığı altında, ilgeçlerin yapı bakımından “1) Kök ve kök görünüşlü yalnız ilgeçler”, “2) Türemişe benzeyen ilgeçler”, “3) Bileşikler: sanki, nitekim...” olarak üç çeşit olduğunu belirtip öbek biçiminde ilgeçler hakkında bir belirlemede bulunmuyor (age, 445). “Bağlaçların Yapıları” başlığı altında “yalınç bağlaçlar”, “türemiş bağlaçlar” ve “bileşik bağlaçlar”dan başka “öbekleşmiş bağlaçlar” maddesini yazarak bunlara “bundan ötürü, bununla birlikte, gerek... gerek, öylesine ki, şu kadar ki, yeter ki...” gibi örnekler veriyor (age, 477).

Atabay – Kutluk – Özel’in Sözcük Türleri I, II (1976) adlı kitaplarında adılların yapısal özellikleri hiç yer almıyor. Bağlaçlar konusu işlenirken, “öbekleşmiş bağlaçlar” ve bunların örnekleri yazılmış (age, 45 – 46); ilgeçlerin yapısına ilişkin bir başlığa ve açıklamaya yer verilmemiştir.

Aksan’ın adı geçen yapıtında adıl, bağlaç, ilgeç türlerinden hiç söz edilmemiştir.

Korkmaz’ın Türkiye Türkçesinin Grameri (Şekil Bilgisi)ndeki (2003) “Yapıları Bakımından Zamirler” başlığı altında, “basit, türemiş ve birleşik” adılar bulunmaktadır. “Birleşik zamirler”e örnek olarak sözcükleri bitişik ve öbek biçiminde yazılan birkaç adıl verilmiştir (age, 404). Korkmaz, “Yapı ve Kökenleri Bakımından Edatlar” başlığı altındaysa, ilgeçlerin yapılarına pek değinmemiş, kökenlerini açıklamıştır (age, 1055). Ayrıca kitabında, bağlaçların yapı bakımından türlerine de yer vermemiştir.

Ediskun’un Türk Dilbilgisinde (1985), “Ek Durumundaki Zamirler” dışındaki adılların yapısal özellikleri söz konusu edilmemiş (age, 167); ilgeçlerin ve bağlaçların yapısal özelliklerine ilişkin bir açıklama da yapılmamıştır.

Bilgegil; Türkçe Dilbilgisinde (1984), “Bitişik Zamirler” başlığı altında ek biçimindeki adıllardan söz etmekle birlikte, adılların yapısal özelliklerini söz konusu etmiyor; “Edatlar” başlığı altında incelediği ilgeçlerin yapısal özellikleri üzerinde de durmuyor; Bağlaçlarınsa yalnızca dizelgesini veriyor.

Nurettin Koç; Yeni Dilbilgisi (1990) adlı kitabında, “Adıl” başlığı altında, adılların yapısal özelliklerine değinmiyor (age 116). “İlgeç” başlığı altında da ilgeç öbeklerine yer vermiyor (age 165) “Sözcük Öbekleri” başlığı altında “ilgeç öbeği” adı geçiyor. Ancak buna verilen örnekler, anlatımda ilgeç olarak değil; genellikle belirteç öbeği olarak görev yapan öbeklerdir: *buraya kadar, olduğu gibi, senin için...* örneklerinde olduğu gibi (age 356 – 357). Koç, “Yapı Bakımından Bağlaçlar” başlığı altındaysa, “öbekleşmiş bağlaçlar” a yer vermiştir (age 205).

Görüldüğü gibi; Gencan’ın, Ediskun’un ve Bilgegil’in “ek durumundaki zamirler”den söz edişleri dışında, dilciler adılların yapısal özelliklerine ilişkin bölümlemeler yapma gereği duymuyorlar. Korkmaz da, sözcükleri bitişik ve öbek biçiminde yazılan birkaç adılı “birleşik zamirler” başlığı altında karışık olarak veriyor.

Kimi dilcilerin birkaç “köken belirleme denemesi” dışında, ilgeçlerin yapı bakımından özelliklerine ilişkin pek ayrıntılı bölümleme de yok. Yalnız, Gencan, ilgeçlerin yapı bakımından üç çeşit olduğunu belirtip bunları örneklendiriyor: “1) Kök ve kök görünüşlü yalnız ilgeçler, 2) Türemişe benzeyen ilgeçler, 3) Bileşikler” Bunlar içinde öbek biçiminde ilgeç türü ve bunun örnekleri yer almıyor.

Bağlaçların yapı bakımından özellikleri hakkında da; Banguoğlu’nun “Bağlam Çeşitleri” ve “Bağlamların Yapısı” başlıkları altındaki kimi açıklama ve örneklemleri, Gencan’ın “a. Yalınç bağlaçlar, b. Türemiş bağlaçlar, c. Bileşik bağlaçlar” yanında “d. Öbekleşmiş bağlaçlar” adlandırmaları – örneklemleri, Atabay – Kutluk – Özel’in ve Koç’un “öbekleşmiş bağlaçlar” a ilişkin

açıklamaları – örneklemeleri bulunmaktadır. Öteki dilcilerin bu bakımdan bir açıklama ve bölümlenmeye gerek görmedikleri anlaşılmaktadır.

Bizce de; adılların, ilgeçlerin, bağlaçların yapı bakımından türlere ayrılıp açıklanmasına gerek yoktur. Çünkü;

1. Adılların, ilgeçlerin, bağlaçların çoğu basit sözcüklerden oluşmaktadır ve yapısal özellikleri değişik olanların sayısı pek azdır.

2. “Adıl” sözcük türlerinden biridir. Bu nedenle; +ki, bir kullanımında adılar gibi adların yerini tutup adıl görevi yapsa da, aslında bir sıfat yapım ekidir. İyelik ekleri de ulandıkları adları kişi kavramına bağlayan birer ektir. Bunları “ek durumunda” adıl” türü olarak göstermek, dil öğelerinin farklı özellik, boyut ve düzenlerinin birbirine karıştırılması sonucunu doğurur; dilbilgisinin “tutarlı, nedenli, sağlam örgülü bir kurallar bütünü olmak” özelliğine aykırı düşer.

3. Kimi çekim ilgeçlerinin ve bağlaçların yapısal özellikleri kökenbilim incelemesini gerektirmekte, bunların çoğunun kökenleri hakkında genel kabul görmüş açıklamalar bulunmamakta, değişik görüşler ileri sürülmektedir.

4. Öbek biçimindeki kimi adılların, belgisiz sıfatların iyelik eki almış biçimleri olduğu bilinmekte, bunlara da sıfat öbekleri içinde değinilmektedir.

5. Yukarıda söz konusu edilen yapısal bölümlenmelerdeki örneklerin çoğunu oluşturan “ki”li, “de”li bağlaçların bağlaç öbeği sayılması da; “ki, de” biçim birimlerinin “bağımsız sözcük” olma özelliklerinin zayıflığı nedeniyle pek uygun değildir.

SONUÇ

Türkçe anlatımdaki adların, sıfatların, belirteçlerin, fiillerin ve ünlemlerin hepsi tek sözcükten oluşmaz; birçoğları da “sözcük öbeği” biçiminde kullanılır. Bu nedenle; adı geçen bu sözcük türlerini yapıları bakımından, “1. basit, 2. türemiş, 3. birleşik, 4. öbek biçiminde” olmak üzere dört çeşide ayırmak gerekir. Böylece; bütün bu sözcük türlerinin yapı bakımından dördüncü çeşitleri “öbek biçiminde olanları”nı kapsamış olur. Sözcükleri arasında yapı bakımından önemli farklar olmayan adıl, ilgeç ve bağlaçların bu açıdan türlere ayrılmasına gerek yoktur.

KAYNAKÇA

AKSAN Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (2. cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1980

ATABAY Neşe – KUTLUK İbrahim – ÖZEL Sevgi, Sözcük Türleri I, Türk Dil Kurumu Yayınları: 421, Ankara 1976

BANGUOĞLU Tahsin, Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul 1974

BİLGEGİL Kaya, Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yayınları, İstanbul 1984

BİLGİN Muhittin, Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, Anı Yayıncılık, 2. baskı, Ankara 2006

BOZKURT Fuat, Türkiye Türkçesi, Cem Yayınevi, birinci bası, İstanbul 1995

DEMİR Nurettin – YILMAZ Emine, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yayıncılık, 1. basım, Ankara 2003

EDİSKUN Haydar, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985

ERDEM Mevlüt – SARI Mustafa, Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi, Turkish Studies, Volume 5/4, Fall 2010

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

ERGİN Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1972

ERKMAN – AKERSON Fatma, Dile Genel Bir Bakış, Multilingual, İstanbul 2007

GENCAN Tahir Nejat, Dilbilgisi 4. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 418, Ankara 1979

HENGİRMEN Mehmet, Türkçe Dilbilgisi, Engin Yayınevi, Ankara 1997

KOÇ Nurettin, Yeni Dilbilgisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990

KORKMAZ Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara 2003

UZUN Nadir Engin, Biçimbilim – Temel Kavramlar, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul 2006

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011